

ТОХАРСКОТО A ṢURM, Б ṢARM – ПРИЧИНА И ТОХАРСКОТО A ṢUL, Б ṢALE – ПЛАНИНА.

АЛЕКСАНДЪР ЛУБОТСКИ
(*Tocharian and Indo-European Studies 2 (1988), 89-95.*)

□ 1. Както е добре известно, кореспонденция между тохарски (а) А „u” и тохарски (б) „a/ä” като цяло в източнотохарски (т.е. тох.(а), лабиализация, на рефлекс на прото-тохарското (ПТ) „ə” от един лабиовеларен звук, „k^w”, който е в близост по произношение до „ə” или отделена от него от „n”: ПТ ə > тох.(а) u / -nk^w, -k^w.

МТ k^w може да отразява индоевропейския лабиовелар или се връща към комбинация на палатовелар с „w”. Най-ясните примери за тази лабиализация по правило са¹:

- A tuñk, Б tañkw - любов < ПТ *tənk^w < ПИЕ *tŋg^w-;
- A ṣuñk, Б ṣañkw - гърло < ПТ *ṣənk^w < ПИЕ *seng^w-;
- A yuk, Б yakwe - кон < ПТ *yək^we < ПИЕ *H1ekuо-;
- A puklā, Б pikwala (мн.ч.). година < ПТ *p'ək^wəla < ПИЕ *pek^w-;
- A kumnäṣ, Б känmaṣṣäm 3 л.ед.ч. идва < ПТ *k^wəm- < ПИЕ *g^wm-;
- A pukmäṣ идвам < РТ *pə-k^wəm-;
- A kuryar, Б karyor – търговия < ПТ *k^wəryor < ПИЕ *k^wriH2-ōr.

□ 2. тохарски A ṣurm, тохарски Б ṣarm - причина.

Томас 1964 г. съобщава следната информация: тох. (а) ṣurm (ṣrum) мн.ч. ṣurmant. В аблатив ṣurmaṣ и прил. ṣurmaṣi (+ a = съществителното ṣärmaṣi) служат като една постпозиция „защото”, „в името на”. В тох.(б) ṣarm (ṣärm) мн.ч., 1 ṣarmana (ṣärmana) или, 2 ṣärmanma. Перлативната форма на тази дума (ṣarmtsa) също се използва като постпозиция в смисъл „заради”. (перлатив: падеж показващ посока, към, през)

Тези форми показват, че тохарските дума отразява ИЕ среден род в *-mŋ, което е в кореспонденция с „е-вокализма” в корена.

Настоящата етимология, ни връща към Педерсен (1941 г.: 62), който свързва тох.(а) ṣurm, тох.(б) ṣarm с латинското *sermo* - разговор, дискусия². Тази етимология, която оставя вокализма в тох.(а) е необяснена и семантично проблематична. Ван Виндекенс (1976: 466) посочва връзка с „discours suivi, propos” → „причина, мотив”, но съществено не се изясни въпроса. Консултацията с „Речник на избраните синоними” (стр. 1242) на Бък (*Dictionary of Selected Synonyms*. Buck) показва, че в индоевропейските езици думата за „причина” е вторично лексикално развитие на думи за „вина” и „законна разпра, такса”, или на думи за материята, материал, извеждана главно от корен за „да се направи, акт”, тъй като в славянски (рус. *причина* от *чинити* - да се направи, защото), германските (староисландското *eni* - неща, материал, при

¹ По-малко ясни случаи които безпогрешно включват лабиовелар, също виж.: А suk, Б sakw – щастие, щаслив < ПТ *sək^w- (← Skt. *sukha*-) (Kortlandt 1988: 81); А ṣukṣ-, Б kwaṣ- / kuṣ- село, селище < ПТ *ṣək^wṣ < ПИЕ *sek^w-us-ī (Van Windekens 1976: 464 f.); А kursär, Б kursar, kwarsär – разстояние, превозно средство, санскрит . *yojana*- < РТ *k^wərsər < ПИЕ ?; АВ kur- стар, немощен < РТ *k^wər- < ПИЕ *(dh)ghwer- (Hilmarsson 1986).

² Ван Виндекенс (1976: 466) възстановява ИЕ *sermi и обяснява в тох.(а) „u” като „у-умлаут”. Въпреки това, всички други примери на „у-умлаут” се отнасят до един лабиовелар.

условие, причина, староангл. *intinga* - материя, афера, причина), или санскрит (*kāraṇa* - причина от гл. \sqrt{kr} - да го прави, (бълг. *карай*, *карам*). Паралелът в санскрит показва вероятно, че тохарската дума е производна на един и същ корен, ПИЕ $\sqrt{(s)k}^{w}er$ - правя, действам. За лабиовелара в корена, вж. литовското *kuriu*, *kurti* – създавам, латв. *kuŗt* – запалвам (огън), древнопруски *kūra* – строя. Смятам че тохарските думи отразява $\sqrt{sk}^{w}er-m\eta$ и по този начин са идентични (изключение за подвижното „a”), със санскрит. *kāraṇa* - действие, дейност, резултат, с типичен семантична развитие, към причина. За фонетика виж по-долу, □ 4.

□ 3 тох.(а) *şul*, тох.(б) *şale* - планина.

Томас (1964) предоставя следния граматически информация: в тох. (а) *şul*, производни: прил. *şuliñc* - планински, прил. *şulyi* - на планината. В тох. (б) *şale*, род.п.. *şlentse*, производни: прил. *şl(y)iye* - на планината.

Ван Виндекенс (1976: 465) свързва тези думи с латинското *silva* - гора, но с оглед на вокализма, той е принуден да посочи две различни форми за тох. думи: тох.(а) < \sqrt{selu} , тох.(б) < \sqrt{selo} , което не е особено привлекателно. Освен това, „U-стволовата” форма в тох.(а) не отчита вокализма (вж. бел. под линия 2). Същото се отнася и за старата етимология, произтичаща от *şul* / *şale* от корена \sqrt{suel} – да набъбне, което е трудно от гледна точка на семантичното развитие.

Аз предполагам че тох. *şul* / *şale* е производно на ИЕ корен $\sqrt{sk(w)el}$ - режа, отсичам. Семантично това се свързва идеално със славянското *скала* (< $\sqrt{skōl(H)o-}$), респ. в руски *скала*, вин.пад. *скалу*, средноирландското *sceillec* – скала, готското *hallus* – скала (< $\sqrt{kol-nu-}$), староисландски *hallr* – скала (< $\sqrt{kol-no-}$), са все производни на този корен. Въпреки това е трудно да се докаже, че въпросния корен съдържа лабиовелар. Трябва да се има предвид, че имаме обединяване на велара –k, и лабиовелара –s (вж. Meillet 1894: 294. и Steensland 1973: 30). Следователно в клъстера \sqrt{sk}^{w} , е възможно съществуването на лабиовелар, само ако пред него няма \sqrt{s} . Това може да се получи в корени съдържащи т.нар. подвижно \sqrt{s} , с редуване на $\sqrt{sk-}$: \sqrt{k}^{w} -, при нулева степен на корена \sqrt{sek}^{w} -.

От корена $\sqrt{sk(w)el}$ -, има някои следи от наличието на лабиовелар: литовски *kuliú*, *kúlti* – бия, удрям, вършея < $\sqrt{k}^{w}lH-$, и вероятно средноуелското *chwalu* – разпръсквам, разпилявам, средноуелското *chwedl* – басня, разказ < $\sqrt{sk}^{w}etlon$, (Morris Jones 1913: 159), гръцки $\sigma\kappa\upsilon\lambda\lambda\omega$ – разделен, разрязан, в тохарски, този корен дава тох.(а, б) *kul*-прекъсвам, нарязвам на по-малки парчета (инфинитив тох.б *kulātsi*, тох.а *kulatr*, тох.б *kuletär* < ПТ $\sqrt{kw(a)letr}$, etc.) < ПИЕ $\sqrt{kw}lH-$.

Проф.Винтер, сподели с мен в личен разговор, че според него западнотохарското (тох.б) наречие *oş(şale)* – през вечерта, е производна на тох. дума за планина. Това се потвърждава от контекста на няколко непубликувани текстове, където *oş(şale)* по-скоро има смисъл „в планините на север” (т.е. север-тъмната страна, също означава и усоен, северен склон, усойно място), което също е възможно другаде (К.Т.Шмид/ К.Т. Schmidt, и съавт). Тази етимология е много атрактивна и дава силно потвърждение на предложението за извеждане на тох.(а) *şul*, тох.(б) *şale* от ПИЕ $\sqrt{sk}^{w}elo$, защото то изисква първоначална клъстер, съдържащ лабиален звук в думата „планински”. За тохарското *oşşale*, се реконструира ПТ $\sqrt{e(n)şş}^{w}əle^3$ (< $\sqrt{(H1)n-sk}^{w}elom$).

³ За лабиализацията на ПТ „ \sqrt{e} ” в тох.(б) *okt* – осем ПТ $\sqrt{ek}^{w}t$ < \sqrt{ektu} < ПИЕ $\sqrt{oktō}$; тох.(б) *orkamo* – тъмен < ПТ $\sqrt{erk}^{w}mo$ < $\sqrt{H1rg}^{w}mōn(ts)$

□ 4. ПИЕ $*sk^we-$, трябва да е претърпяло платизация в ПТ : $*\zeta s^w\partial-$ > $*\zeta\zeta^w\partial-$, * вж. глаголният ПИЕ суфикс $*-ske-$ > ПТ $*-\zeta\zeta\partial-$ > тох.(а) $-\zeta-$, тох.(б) $-\zeta\zeta-$. Що се отнася до лабиален елемент, трябва да се приеме, че в източнотохарски (тох.а) е запазен като ζ^w , но губи „w” в \acute{s}^w , тъй както може да се види от тох.(а) $\acute{s}\acute{a}m$ – жена < ПТ $*\acute{s} (w)\acute{a}na$ < ПИЕ $*g^wenH2$, или в тох.(а) $\acute{s}\acute{a}mlune$ – абстр. настъпва, идва < РТ $*\acute{s} (w)\acute{a}m-$ < ПИЕ $*g^wen-$, без лабиализация. Това предположение е фонетически разбираемо, защото лабиализация е по-лесно да се запази след веларни и гутурални съгласни и т.н., отколкото с начални съгласни.

Допълнителни бележки:

За значението на тох.(б) $o\acute{s}ale$ и тох.(а) $\zeta uli\acute{n}c$, проф. Винтер съобщава също в тох. (а) и (б) в *Languages and Cultures, Studies in Honor of Edgar C. Polome*, edited by M. Yazayery and W. Winter (Berlin, New York, Amsterdam 1988).

Buck, C.D. 1949: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago. Hilmarsson, J. 1986: за етим. на тох.(а) kur , тох.(б) kur / kwr – стар, грохнал, и неговите производни в тох.(а) $o\acute{n}krac$, тох.(б) $o\acute{n}krocce$ – безсмъртен, *MSS* 47, 87-98. Hilmarsson, J. 1988: тох.(б) $yapou$, тох.(а) ype – страна. *TIES* 2, 31-51.

Kortlandt, F.H.H. 1988: On the development of PIE. final syllables in Tocharian. *TIES* 2, 80-88.

Krause, W. – W.Thomas 1960: *Tocharisches Elementarbuch. Band I. Grammatik*. Heidelberg.

Meillet, A. 1894: De quelques difficultes de la theorie des gutturales indo-europeennes, *MSL* 8, 277-304.

Morris Jones, J. 1913: *A Welsh Grammar*. Oxford.

Pedersen, H. 1941: *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropaischen Sprachvergleichung*. Det Kgl.Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser XXVIII,1. Kopenhagen.

Steenland, L. 1973: *Die Distribution der urindogermanischen sogenannten Gutturale*. Uppsala.

Thomas, W. 1964: *Tocharisches Elementarbuch. Band II. Texte und Glossar*. Unter Mitwirkung von W.Krause. Heidelberg.

Van Windekens, A.J. 1976: *Le tokharien confronte avec les autres langues indo-europeennes. Volume I. La phonetique et la vocabulaire*. Louvain.